

Ils 6 da zercladur 1944

L'invasiun alliaada en Normandia

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **I dava ina sclerida sur il Chanal da la mongia, en las emprimas uras dals 6 da zercladur 1944, cur che var 156 000 schuldads da la Gronda Bretagna, ils Stadis unids (SU) ed il Canada èn atterrats u sbartgads en Normandia, tranter la sbuccada da l'Orne sper Caen e la peninsla da Cotentin.** Pervi da l'aura malsegira na spetgava l'armada d'occupaziun nagina invasiun per lez di; ses cumandant marschal Erwin Rommel (1891–1944) era gist tar il «schef» en Baviera per rapportar. Dentant ha ina divisiun tudestga da chars armads bloccà la via da Caen a las truppas britannicas. La saira dals 6 occupavan ils alliads duas basas terrestras, ina a vest da l'Orne, lada 25 km e profunda 10 km, l'autra en il chantun sidost da Cotentin, lada 15 km e profunda 4 km. I han stuì cumbatter ferm per avanzar plaun a plaun en Normandia bassa. Ils 7 ha l'armada britannica occupà la citad medievale da Bayeux, chapitala da circuit. Ils 14 ha general Charles de Gaulle (1890–1970), schef da la Regenza provisoriva da la republica franzosa (RPRF), prendì possess da quella emprima citad normanna liberada. Co èn las democrazias alliadas vegnidas adaquella d'attatgar là cun success la «fortezza europeana» fundada da l'armada tudestga, en sis emnas da 1940, da la Frisia dal vest enfin al Pajais basc? Quai declera manidlamain in essai (1) da l'istoricher svizzer Hans Simmler (1919–1998).

Nua attatgar?

Ils manaders alliads han decidì definitivamain ina tala invasiun a Teheran, tar il 69avel anniversari da lur decan, l'emprim minister britannic Winston Leonard Spencer Churchill (1874–1965). Lez 30 da november 1943 han Churchill, president Franklin Delano Roosevelt (1882–1945) e marschal Josif Dschugaschvili «Stalin» (1879–1953) sa cunvegnids ch'ils alliads dal vest attatgan la «fortezza» en matg 1944. Il num englais da l'operaziun, «Overlord» («regent suprem») exprimeva la prioritad absoluta da l'invasiun. Churchill e Stalin han incumbensà Roosevelt da tscherner sez in American sco schefcumandant. Ils 7 da december ha il president fatg visita a general Dwight Da-

vid Eisenhower («Ike», 1890–1969) e detg ad el: «Well, Ike, you are going to command 'Overlord'» (cità p. 456). L'incumbensa scritta dals 11 da favrer 1944 tunava: «Vus vegnis nominà schefcumandant da las forzas militarass alliadas sutmissas a Voss commando suprem, per las operaziuns che duain liberar l'Europa dal domini tudestg (...). Vus duais penetrar en il continent european e manar cumbats encunter il cor da Germania, (...) e quai en matg 1944. Suenter la conquista da ports effizients dal Chanal da la mongia [pia en Frantscha, G. S.-C.] duain ins segirar ina basa sufficienta che faciliteschia il pli pussaivel operaziun sin terra ed en l'aria» (cità p. 461). La peninsla da Cotentin sumeglia ad in maun enorm stendi vers nord, a vest da la sbuccada da l'Orne; questa na survegn betg las burascas atlanticas dal vest, fermadas da la peninsla. Ins ha pia tscherni il golf uschè furmà, cun sia riva da sablun, tant pli ch'ins pudeva uschia sperar da conquistar svelti il port militar da Cherbourg, da la vart nord da Cotentin, gist visavi l'Engalterra. Decisiva era la dominaziun da l'aria; ils aviuns alliads da cumbat «han demolì tuttas punts dal flum Seine, tranter Paris ed il mar, sco era quels da la Loire, tranter Orléans e l'ocean» (p. 476). Bunamain isolads dal rest da Frantscha per via terrestre eran pia la Normandia bassa, la Bretagna ed il Maine (Le Mans).

Il fluss, la glina, l'aura

Ina premissa assoluta dal success era la secretezza. «Ike» ha persvas la regenza britannica da prender ina mesira nundetga: «Scumandar da viagià a tuts diplomats accreditads en l'Engalterra e bloccar mintga posta diplomatica davent da mez matg enfin a ditg suenter l'invasiun. Sch'ins aboliss lezza mesira suenter la sbartgada en Normandia, (...) chapissan ils Tudestgs che l'Overlord saja l'operaziun principala» (p. 478). Ma cur attatgar? Ins stueva resguardar il ritem da fluss e reflux, vaira ferm en il golf tscherni per sbartgar. En dumonda gniva il temp da reflux u almain da fluss mesaun, per che las bartgas na tutgian betg las minas flottantas. Plinavant lev'ins «attatgar da marvegl, il pli tard quaranta minutas suenter ch'i chatschia l'alva e ch'ins entschaviva a sajettar massivamain encunter la lingua da defensiun sin

la riva» (p. 468). Per traversar il mar sur notg stuev'ins resguardar er il clerglina; la glina plaina fiss stada memia privlusa, ma ils paracadaders fissan vegnids confus da la stiraglia d'ina notg da glina nova. «Ins ha tschertgà ina notg nua che la glina levia tranter l'ina e las duas, avant ina damaun nua ch'il fluss stettia ad in'atezza mesauna quaranta minutas suenter l'alva» (p. 468). «Ike» ha tscherni in glindesdi, ils 5 da zercladur. Ils 4 a las 4.30, suenter ina notg senza sien, ha'l spustà d'in di perquai ch'ins preveseva trida aura. La saira annunziav'ins ina sclerida da 36 uras. Suententer lungas ponderaziuns ha «Ike» dà il cumond da metter la flotta en moviment. Il glindesdi da mamvagl ha'l confermà: «O. K., let's go!». Il mardi, curt suenter mesanotg, han ils paracadaders entschat ad atterrar en Normandia; in d'els, il «GI» John Steele, è restà pendi pliras uras cun ses paracadada vid il clutger da Sainte-Mère-Église (Cotentin), fashend la giatta morta entant ch'il zain schlià dava alarm da cuntin. A las 6.30 han las bartgas alliadas cuntanschi la riva.

De Gaulle, gidanter spinus

Dentant ha il basegn da secretezza disturbà la collavuraziun cun in allia pitschen e flavel, ma relevant per liberar la Frantscha, numnadamain il schef da la RPRF. «Ike» metteva pais sin l'agid da la resistenza armada franzosa. Quai ha'l dit a de Gaulle ils 30 da december 1943 ad Alger, lezza giada chapitala provisoriva da la RPRF: «Per la battaglia futura na basegna betg be l'agid da vossas truppas, mabain era quel da voss funcziunaris ed il sustegn moral da la populaziun franzosa. Perquai as supplitgescha d'am gidar» (2). Quai facheva de Gaulle gugent. Dentant cumpensava'l sia flavelz strategica cun la luschezza da l'um che leva persunifitgar la tradiziun statala franzosa da Jeanne d'Arc, Richelieu e Napoléon. Gia 1943 ha Churchill detg da de Gaulle: «Nus al numnain Jeanne d'Arc e tschertgain varsaquants uestgs per l'arder» (3). En zercladur 1944 manegiava de Gaulle da far ina gronda onur ad «Ike» mettend las paucas truppas franzosas disponiblas sut il commando dal general american. Quest e Churchill l'han palesà la data da l'attatga en Normandia pir al davos mument. El è stà fitg permalà. Churchill l'ha detg:

«Mintga giada che nus stuain tscherner tranter l'Europa e l'auta mar, lainsa tscherner l'auta mar. Mintga giada che jau stoss tscherner tranter vus e Roosevelt, tscherna adina Roosevelt» (4). La saira dals 6 ha de Gaulle declerà al radio: «Tuts uffants da Frantscha, nua ch'i sajan, tgi ch'i sajan, tuts han il simpel e sontg duair da cumbatter cun tuts mezs disponibels. I sa tracta da destruir l'inimi, quel inimi che smatga e tschufargna la patria, l'inimi detestà e dischonurà (...). Davos il nivel uschè grev da noss saung e da nossas larmas cumpara puspè il sulegl da nossa grondezza» (5). Ma la cooperaziun tranter la RPRF e las armadas alliadas ha funcziunà endretg pir suenter la visita da de Gaulle tar president Roosevelt (6-9 da fanadur). Pir ina tala cooperaziun garantiva che l'invasiun na mainia betg ad in'occupaziun nova, mabain a la liberaziun.

L'armistizi en l'Europa

Cun l'«Overlord» ha entschat la davosa fassa da la guerra europeana che durava dapi 1939. La contribuziun dals SU e Canada è stada decisiva. Ils 25 d'avrigl 1945, gnanc indesch mais suenter la sbartgada en Normandia han las truppas americanas e sovieticas s'entupadas sper Torgau (oz en Saxonia-Anhalt). Ils 2 da matg ha l'armada britannica occupà la citad da Lübeck, sper il Mar baltic, cun quasi 100 000 fugitivs da la Germania da l'ost; uschia ha marschal Bernard Law Montgomery (1887–1976) bloccà l'access da Schleswig-Holstein e Danemarc a la soldatesca da marschal Konstantin Rokossovskij (1896–1968, da derivanza polacca). Truppas sovieticas han tuttina occupà l'insla danaisa da Bornholm da matg 1945 ad avrigl 1946. Ils 8 da matg 1945 ha general Alfred Jodl (1890–1946) firmà la capitulaziun generala al quartier general d'«Ike».

Sessanta onns èn passads

Ussa vul la Frantscha festivar il 60avel anniversari da l'«Overlord», e quai era cun chancelier federal Gerhard Schröder sco represchentant dals adversaris da lezza giada. En sis decennis han ils pajais guerregiants da 1944 sa midads zunt. La Frantscha ha pers la «grondezza» persunifitgada da de Gaulle; gia daditg n'è la Germania betg pli «l'inimi detestà e dischonurà», mabain ina federaziun democrati-

ca respectada ed in partenari collià adina pli stretgamain cun il principal pajais limitrof. Era la Gronda Bretagna, sco la Frantscha, ha pers ses imperi mundial, gea, schizunt ses domini sin in toc Irlanda vegn mess en dumonda; ma la classa politica britannica n'ha (anc) betg tscherni «tranter l'Europa e l'auta mar». Il Canada renconuscha anc adina la regina u il retg da Gronda Bretagna sco chau dal stadi, ma suttastritga l'atgna identitad cun la egualitad da dretgs tranter l'englais ed il franzos. Co statti cun la Russia? En zercladur 1944 reveva Stalin sin plis pajais asiatics ed europeans oz independents; per la paja ha'l acquistà pli tard intschess che fan oz part da Russia, numnadamain en l'Orient extrem (Carafuto/Sahalin, Curilas, Tuva) e l'Europa da l'ost (Carelia, Königsberg/Caliningrad). En Tschetschenia fa la Russia ina guerra tschuffa, sco gia en il 19avel tschientaner. E la Normandia bassa? Tranter Caen e Cherbourg vivan las regurdientschas da zercladur 1944. Il vitg da Sainte-Mère-Église (6) ha in «Musée Airborne» ed in'ustaria «Le John Steele»; là pon turists da Texas e California evocar il passà, cur che l'invasiun americana ha manà libertad, democrazia e dretgs umans. President Roosevelt, lezza giada, malgrà sia malsogna, facheva stim da quai che schabegiava en il vast mund. Quai na dastg'ins oz betg dir da president George W. Bush. Romano Prodi, parsura da la Cumissiun europeana, ha gist declerà a «Newsweek» (31 da matg 2004, p. 47): «Vus [Americans] na savais pertschaiver quant profund, quant vairamain profund ch'il problem da l'Irac è per il mund da l'islam, anzi, el vegn anc pli profund pervi da las torturas». Tgi s'occupava 1944 cun l'Irac? Geabain, il mund ha sa midà!

1) Hans Simmler, *Die grundlegenden politischen und militärischen Entscheidungen des Zweiten Weltkrieges (1939–1945)*. Türitg (Thesis, ISBN 3.908544.46.7) 2001.

2) Cità en: Robert Aron, *Histoire de la libération de la France*, tom 1. Ediziun da satg. Paris (Le Livre de Poche, 30-26-2112-01) 1967, p. 427.

3) Cità en: «Newsweek», 31 da matg 2004, p. 43.

4) Cità en: Robert Aron (sco nota 2), p. 90.

5) Cità en: Robert Aron (sco nota 2), pp. 97 e 194-195.

6) Information touristique, rue Eisenhower, F-50480 Sainte-Mère-Église (Normandia bassa). Telefon: 0033 2 33 21 00 33.